

Umberto Gentiloni Silveri, *Storia dell'Italia contemporanea 1943-2019*, il Mulino, Bologna, 2019, 405 pp.

L'obra de Gentiloni Silveri és un intent reeixit de síntesi interpretativa i problemàtica dels més de setanta anys d'història italiana entre la conjuntura crítica de 1943 i el passat més proper a l'actualitat.

L'eix central del paradigma metodològic emprat per l'autor és la perspectiva nacional-internacional, considerat clau per comprendre la paràbola complexa de la Itàlia republicana. Un enfocament que situa el llibre en el solc de les darreres tendències historiogràfiques, superant les dues lectures oposades imperants fins ara: d'una banda, la idea d'una República amb sobirania limitada, heterodirigida per Washington, Moscou i finalment per Brussel·les; de l'altra, la singularitat reivindicada del "cas italià", que només es podria explicar mitjançant la seva dinàmica interna. És en el marc de les interdependències i la compatibilitat interna i internacional de la guerra freda que l'autor situa el camí, ple de llums i ombres, de la democràcia italiana: oportunitat i concrecions, continuïtats i trencaments, característiques de llarg abast i transformacions. Un marc definit durant els cinc anys "constituents" 1943-1948, quan es va concretar el projecte d'una democràcia inclusiva i participativa, basat en el compromís constitucional entre les forces antifeixistes i alhora insertat en la nova estructura bipolar EUA-URSS. Les opcions fetes per la classe dirigent en el govern i, sobretot, pel líder democristià Alcide De Gasperi, determinen la posició atlantista i europeista de la recent constituïda República. En el curt període, generen les condicions que permeten a Itàlia enganxar-se al tren de l'anomenada edat d'or, fins a convertir-se en una de les seves protagonistes; i en perspectiva, es perfila el conjunt de restriccions externes que proporcionen les coordenades en les quals se situen els marges d'autonomia i evolució de la política italiana.

Un element particularment interessant del llibre és la seva proposta de periodització i l'anàlisi de la política interna. L'autor critica la "numerologia" de les expressions "primera", "segona" i "tercera" República. Opta en canvi per la exitosa expressió "la República de partits", encunyada per Pietro Scoppola per a definir el sistema polític que caracteritzà Itàlia fins a principis dels anys noranta. S'examinen els processos més importants d'aquesta llarga etapa,

posant l'atenció en les interseccions entre política, societat i economia. De l'etapa del centrisme degasperinà (1948-1953) es subratlla la important acció reformadora en l'àmbit socioeconòmic, sense deixar de banda la duresa que caracteritza la gestió de l'ordre públic i la relació amb l'oposició social-comunista. Són interessants les reflexions en torn a la opció de centre-esquerra encetada als anys seixanta, posant en valor el ric debat polític-cultural que les precedeix i les dinàmiques de intersecció amb la nova fase de la guerra freda; no obstant això, el fet que les expectatives de la vigília no coincideixen amb els resultats, segons l'Autor té conseqüències que van molt més enllà de la inestabilitat de la col·laboració entre els demòcratescristians i el Partit socialista. Més que una oportunitat perduda, sembla el signe tangible d'una dificultat creixent de la política per donar respostes adequades als reptes sense precedents que suposa l'anomenat "miracle econòmic", que l'Autor defineix "bifront": per a un costat el creixement del benestar i la industrialització conviu amb la persistència d'àrees socials i geogràfiques de marginalitat i per l'altra apareixen noves aspiracions individuals i peticions de participació col·lectiva. Això es tradueix en processos i fenòmens destinats a marcar les dècades següents: les mobilitzacions del "llarg seixanta-vuit" així com l'aparent paradoxa dels anys setanta, en què l'escalada de la violència política i subversiva s'acompanya del llançament de reformes i diàleg civils fonamentals. Entre el líder comunista Enrico Berlinguer, que proposa un "compromís històric", i Aldo Moro, l'estadista de major gruix de la DC. L'assassinat de Moro a mans de les Brigades Rojes el 1978 és un signe dels temps i alhora un abans i un després en el camí de la República. El llibre es concentra més en les reaccions del món de la política i de la societat civil que en la complexa situació jurídica que es deriva d'aquell esdeveniment: política i socialment després, res serà com abans.

És destacable l'esforç de l'autor per reconstruir el període comprès entre els anys vuitanta i principis dels anys 2000. Això és evident tant quantitativament (més de 150 pàgines dedicades als darrers trenta anys) com qualitativament: l'objectiu és oferir una visió exhaustiva dels fenòmens que travessen la política, l'economia i la societat. Entre la continuïtat i les ruptures, les influències externes i els factors endògens, semblen destacar cinc elements: la degeneració de les finances públiques, la conservació de les quals es demostrarà cada cop més un factor crític; les creixents tensions entre política i justícia amb l'explosió de la "qüestió moral"; els intents recurrents i infructuosos de reformar l'arquitectura institucional intervenint en la segona part de la Constitució; la incipient desconexió entre política i societat, que alimenta l'abstenció i les noves formes de l'anomenada "anti-política"; la complexa i controvertida relació entre poder i mitjans de comunicació sorgits des de la dècada dels vuitanta amb el vertiginós ascens de la televisió privada de Silvio Berlusconi. En aquest context, la fi de la guerra freda és el factor determinant en la implosió de la República de partits entre 1992 i 1994. A mesura que el vincle extern tradicional deixa de existir, se succeeixen noves interdependències a escala internacional i sobretot europea: l'adhesió al tractat de Maastricht el 1992 marca una nova fase en el procés d'integració del continent i crea noves restriccions en l'àmbit financer i polític. L'adhesió a la moneda única —gràcies en particular a l'aposta dels governs de centreesquerra a la segona meitat de la dècada de 1990— apareix com un dels pocs moments de consens i relançament del país, en un context de conflicte endèmic que es perllonga gairebé dues dècades (1994-2013) en les quals s'alternen els governs de les coalicions de centre-dreta (centrades en el lideratge de Berlusconi) i de centreesquerra. Un sistema bipolar definit com "imperfecte",

perquè no és capaç d'oferir estabilitat i perspectives ja que les heterogènies coalicions estan unides més per la necessitat de prevaler numèricament que per tenir programes coherents i compartits. Les limitacions del sistema es troben entre les causes de la difusió, a partir del 2007, d'un sentiment generalitzat de "anti-política" que ha trobat en el Moviment 5 Estrelles de Beppe Grillo el màxim intèrpret.

Stefano Mangullo
(Università La Sapienza, Roma)

Traducció de Paola Lo Cascio